УДК 371.3

АДЫЛБЕК КЫЗЫ ГУЛНАЗ
Ж. Баласагын атындагы КУУ,Бишкек
Adylbek kyzy Gulnaz
J. Balasagyn KNU, Bishkek

КӨП КЫРДУУ МАДАНИЙ БИЛИМ БЕРҮҮ – КӨП УЛУТТУУ МАМЛЕКЕТТИН ТУРУКТУУЛУККА АЛГАН БАГЫТЫ

Многокультурное образование - путь к стабильности многонационального государства

Versatile learning culture direction to the country`s stability

Аннотация: *илимий макалада ар тармактуу маданий билим берүүнүн улутубуздун этнопедагогикасынын өнүгүшүнө, каада-салттарыбыздын сакталышына, көптөгөн улуттардын ынтымактуулугунун түптөлүшүнө жана мамлекетибиздин туруктальшына оң таасирин тийгизээри далилденди.Ар улуттун маданий байланыштары алардын достугун, патриоттук сезимдерин, жаштардын этномаданий тарбиясын чыңоосу анализденди.*

Аннотация: *в научной статье доказано, что обучение с учетом разнообразия культур положительно влияет на развитие этнопедагогики народа, сохранении традиций народа, развитие дружбы представителей разных национальностей, что в конечном итоге приведет к стабилизации государства. Проанализированы влияние культурных связей на развивитие дружбы разных народов, патриотические понятия и особенности этнокультурного воспитания молодежи.*

Annotation: *in a scientific paper proved that diverse learning culture has a positive effect on the development of ethnopedagogics people, preservation of the traditions of the people, friendship reeks of different nations and stabilize the state. Analyzes that cultural relations are developing friendship of different nations, the concept of patriotic education of youth and ethno cultural.*

Неизги свздвр: *маданият; этнопедагогика; патриоттуулук; каада-салт; тарбия; демократизация; мамлекет; адамзат; улут; эл*

Ключевые слова: *культура; этнопедагогика; патриотизм; традиции; воспитание; демократизация; государство; человечество; нация; народ.*

Keywords: *culture; pedagog;, patriotism, ;education; democratization; nation; humanity; nation; people*

Азыркы Кыргызстан - кептеген элдердин мекени. Кептеген улуттардын Кыргызстандан кетип жатканына карабастан, элибиз кеп улуттуу Республика бойдон кала берет. Улутудуздагы ар кандай маданий байланыштар жана каада-салттар, ырым-жырымдар калыбы менен улануууда. Башка улуттун элдери учун елкенун ачыктыгы демократизациянын шарданы менен кунден кунге кенейууде. Кыргыз элине аттын кашкасындай таанымал маданият таануучу Амантур

Акматалиев дуйне маданияты боюнча: "Дуйнеде туркун элдер жашап келет. Ырас, алардын турмуш децгээлдери ар кандай енугуу тепкичинде турганы менен жалпы адамзатына таандык жашоо мыйзам ченеминде есуп-енугуп келууде. Ар бир элди, улутту биринен-бирин айырмалап, езгечвлвп турган нерселер бар. Булар- тили, салт-санаасы, урп-адаты, кулк-мунвзу. Мына ошол туркун элдердин ичинен кыргыз эли да взунун взгвчвлугу менен аттын кашкасындай айырмаланып, миндеген жылдар бою вз маданиятын, тилин, урп-адатын, салтын, адеп-ыйманын, сй-урматын ж.б. толуп жаткан эц мыкты касиеттерин сактап келе алды"-деген олуттуу пикирин билдирген".[1.С.3.]

Мурдагыга Караганда илимдин ишкерлерине, билим беруу жана квп кырдуу маданий аспектиде жаштарды тарбиялоого квбурввк квнул бурулууда. Эки миц жыл алкагында аалам вз кучагына алган улуттар аралык жана диндер аралык кагылыштар, саясий партиялардын жана улуттук кыймылдардын активдешуусу коомдогу актуализация менен этника аралык жана конфессионалдар аралык кейгейлуу маселелердин бышып жетилгенине кубе болуп олтурат.

Билим беруу мектептери мындай кейгейлерду чечууде четте кала албайт. Кичинекей кезинен балада тигил же бул нерсеге ишеним, кез караш, же болбосо дуйне таануу калыптанат. Мына ушул процесстерде мектептин ролун баалоо ете кыйын. Мектеп жеке же инсандын эстетикалык жана нравалык маданиятын калыптандырбайт. Ал улуттар аралык карым-катнаштын, ар нерсеге чыдамдуулуктун маданиятына калыптандыруусу керек. Бирок, тилекке карты баланын есуусундегу ушул аспект мугалимдердин кез жаздымында калып калууда жана анын себептери ар турдуу. Биринчиден, мугалимдер буга даярдыгы жогу айдан ачык. Бардык эле педагогикалык адистерди даярдоочу жогорку окуу жайларда «этнопедагогика» курсу киргизилген эмес. «Кен кырдуу маданий билимдуулук», «Улуттар аралык карым катнаш маданияты», сыяктуу курстар дээрлик жок. Экинчиден, мектептерде билим беруу стандартында ар турдуу элдердин, улуттардын маданиятын окутуу, дуйне маданиятынын калыптанышына багыт беруучу бир дагы дисциплина жок.

Учунчуден, этномаданиятынын кейгейлуу маселелерин кездеген иш чаралар тарбия иштери боюнча пландарда ете аз чагылдырылат. (саясий оюндар , жол эрежелери маселелери, ертке карты сактануулар, спорт, ж.б.у.с) саны арбын, маданий тарбия женунде бир да сез жок. Мына ушундан кеп улуттуу мамлекетте кеп кырдуу маданий билим беруу керек деген ете маанилуу ой келет.

Ар тармактуу маданий билим беруу-бул негизинен педагогикалык билимде жацы область болуп саналат. Азыркы учурдагы актуалдуу кейгейлуу маселелерди: Этника аралык кагылыштар, укук бербее, укугун басуу, адам баласын тусуне карап белуу, диний кез караштарды камтыйт жана езгече кецул бурулуп ез

айланасына тартууда. Кыргызстандагы жашоонун езу, мацызы ушул азыркы педагогикалык илимге жана билим 6еруY саясатына шартгалып, багыт берууде. Бул багытгын максаты жеке инсандын коомго салык мамилеси, ар бир адамдын адамдык абийири, бакыбат жашоосуна арналган.

Маданиятгы таанытуу Кыргызстандын жогорку окуу жайларында жагымдуу социалдык-психологиялык чейрену жаратат. Демек, ар бир студент бирдей потенциалдык мумкунчулугуне жана социалдык енугуусуне ээ. Кен кырдуу маданий билим беруу башка элдердин маданиятты мекен таанышууда ар кандай адамдардын маданий турмуш тиричилигин, этникалык ар кандай мжендемдуулуктерун сыйлоо, урматтоо менен кабыл алуу деген тушунуктерду ичине камтыйт. Кен кырдуу маданий билим беруунун негизги тапшырмасы адамдардын ортосундагы тец укуктуулук жана акыйкаттык, улуттар аралык суйлешуу маданиятын калыптандыруу, мектеп окуучусун кайсы чейренун адамы болбосун анын маданиятын сыйлоого, кандай абалда болсо, дал ошондой кабыл алып, ар кыл маданиятты ттанып билуу кызыкчылыгын арттыруу болуп саналат. Эгер кыргыз коому езунун алдына билим беруунун жардамы менен улуттардын ортосундагы тушунбестуктерду, ецу тусуне карап белгенду, эмоциялар, элдердин ортосундагы акыйкаттыкты естурууну койсо, анда кайсы улуттун адамы болбосун анын маданиятын дал езундей кабыл алып, езундукуне окшобогонун сабырдуулук менен мамиле жасаганга уйретуп, терс керунуштерду четке кагуу чарасын керуу зарыл.

Кен кырдуу маданий билим беруучулук езунун алдына темендегудей принциптерди коюда. Алар: илимдуулук, системалуулук, ыраттуулук, бекемдик. Белгилуу окумуштуу дидакттар В.П. Беспалко жана башкалар жогорудагыдай дидактикалык принциптерди иштеп чыгышып, баа жеткис салым кошушкан жана бул дидактикалык система езунун окутуу максаттары менен башка факторлордон айырмаланып турат, жетишээрлик алга жылуу мумкундугу бардыгы ишенимдуу отчетторун беришкен. Азыркы жашоодо этникалык кагылыштар, ецу туске, жана кезунун тузулушуне мазактоо жана башкалар ошол факторлордун мисалдары боло алат. Мына ушулар кеп кырдуу маданий билим беруу каражаттарына муктаж.

Заманбап маданияттын дидактикалык принциптеринин мазмунун мацызы эмнеден турат, ал ишке ашыруунун кандай жолдору бар? Бул принцип жакшы же жаман, мыкты же начар, цивилизациялуу же женекей татаал эмес (примитивдуу) маданияттардан келип чыккан. Бул принциптин методологиялык жетекчиси гуманистикалык абал эсептелет жана маданият бири-биринен мазмуну жагынан айырмаланып, ар биринин оц жана терс жактары бар экендигин аныктайт. Кыргызстанда маданияттын ар турдуу этникалык, саясий,

диний жана башка турлеру бар. Буларды бириккен чырмалышкан жалпы тарыхы, миграциясы, этника аралык никелешуу, урп-адаттары, кептеген идеалары, экономикалык тагдыр жана мицдеген дагы башка жиптери туташтырып турат. Маданий группалардын ич ара окшоштуктары кеп, бул окшоштуктар биздин республиканын бакубаттыгы ечен достошуп, иштееге кызмат етейт. Мына муну менен бирге эле темендегу кейгейлуу маселени белгилей кетуу керек. Алар: ез ара тушунуктун жоктугу, адамдардын бири-бирине окшош эместиги, булар бири-бирин мактоого ар кимге ат коюп шылдыцдап, алтургай куч колдонуу фактылары менен коштолот.

Кеп кырдуу маданий окуунун дидактикалык принциптери Кыргызстандагы кеп этникалык жаратылышын чагылдырат. Ошондуктан, бул принциптин мазмунун туптееде ар турдуу этникалык маданияттын белгилуу бир элементтерин чагылдыруунун жолун табуу керек. Мунун негизги этникалык маданият бардык элдин байлыгы, кеп улуттуу кыргыз маданияты этникалык маданияттын тарыхый процессиндеги негизги азык экендигин белгилей кетуу керек. Мына ушундан улам окуу китептерине сезуз турде вербалдуу жана визуалдуу кенен материалдарды, кеп этникалык кабарларды киргизуу зарыл. Кептеген мугалимдер кун сайын кеп этникалык суроолорго кабылышат. Эгер манжалар менен саноо стили кезигип калса мугалим эмне кылат? Мисалы бир нерсени сактоодо кээ бир элдер манжаларын бирден бугуп санайт, кээ бир элдерде муштумун туйуп, анан манжаларын бирден жазып санайт. Же болбосо кыргыздарда жаныбарларды ак деп айтышпайт. Кез тийбес учун кек, кызыл же башка туз менен айтышат. Бул учурда мугалим эмне кылат? Мугалим бул учурда дуйне элдеринин айырмаланган салтын сыйлоого, бул мисалдардын жакканын тандап алууга, санактын белек туруне сабырдуулук менен мамиле кылууга уйретуу керек. Кеп кырдуу маданияттуулуктун принциби лингвистикадагы тилдик расизмди женууге тертке берет. Мындан мигрант жана эмигранттын балдары кеп жапа чегет. вз тилинде чала суйлеген уй-буленун балдары дискриминацияга дуушар болушат. Бул аспектини ишке ашыруунун кептеген жолдору бар. Биринчиден, тилдик, суйлее речинин мазмунуна тарбиялык иш жургузуу, экинчиден окуучуларды окутуу менен тилдик айырмачылыктар бул жашоонун бир узуму экендигин ал жашап келген жана жашай берет тушунугу жана акцент менен же башка тилде суйлегендун эч деле жаман жагы жок, жаман же жакшы тил жок, тил бул элдердин ортосундагы суйлешуу каражаты экендигин тушундуруу зарыл.

Маданияттуулуктун принциптерин ишке ашыруу учун билим беруунун бардык децгээлдеринде анын мазмунун иштеп чыгуу керек. Буларга: билим жана билим беруу талантын иргее, этика-эстетикалык баалуулуктарды тандоо, билим беруунун мазмунун баалоо,

окумуштуулардын коомдун таланттарын баалоо ошондой эле бардык децгээлде мугалимдердин практикалык ишмердуулугун баалоо болуп саналат.

Бул женунде И.Я. Лерпердин китебинде аныктама берилген. Китептин авторлору азыркы учурдун кеп кырдуу маданиятын кылдат талдап, аны окуучуларга жеткирууде кучтуу таасирдуулукту керсетуу керек. Ошондой эле окуу китептериндеги тексттер, тексттен кийинки суроолор, тапшырмалар, текшеруу иштери окуучулар учун алар ой жугуртуп, кеп кырдуу маданияттуулуктун элементтерин окуй алгандай, ишке ашыра алгандай матириалдар менен камсыз болуу керек.

Маданий билим беруунун дидактикалык принциптери окуу жайында деталдуу жана прикладдык иштеп чыгуу усулун толук камтыганда гана жогорку эффективдуулукту алып келет.

Жалац эле психологиялык эмес, окуучунун этномаданияттуулугу окутуунун стилин жацыртаарын эстен чыгарбоо керек. Окуу процессинде мугалим кеп кырдуу маданияттуулуктун окуу стратегиясын иштеп чыгуусу зарыл.

Адабияттар

1.Акматалиев Амантур.Баба салты, эне адеби. 1993.3-бет

2.Алымов Б. Кьфгыз адабияты: Кьфгыз орто мектептеринин 9-класстары учун, «Билим-компьютер».2007.

3.Айтымбетова Д.А. Жаштарды тарбиялоодогу ыйман -ынсап маселелери. Билим жана тарбия.2006.

4Акматалиев А. Каада салт,адамдык оц-терс сапат.Б.2002

5Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы:1-белук.Б.1996.

б.Алимбеков А. Кьфгыз элинин билим беруу салттары. Б.2001

7.Асанова М.Б. Сабак азьфкы билим беруу системасынын алкагында эл агартуу.2005.

8.Ишекеев Н. Кьфгыз адабиятынын окуу программаларынын мазмуну жана проблемалары. - Бишкек, 2010.

9.Ишекеев Н. Кьфгыз адабиятынын окуу китептери: бткену, бугункусу жана келечеги. - Бишкек, 2011.

Ю.Кьфгыз адабиятынын тарыхы, IV т. Бишкек, 2002.